

ALĞI-SATQI MÜQAVİLƏLƏRİNDƏ MALLARIN KEYFİYYƏT STANDARTI: VYANA KONVENSIYASI VƏ MÜLKİ MƏCƏLLƏNİN MÜQAYISƏLİ ANALİZİ

Annotasiya

Malların keyfiyyətinin müəyyən edilməsi istər beynəlxalq, istərsə də milli ticarətin mərkəzində olan, lakin bir o qədər də fərqli yanaşmalar irəli sürülərək mübahisələndirilən məsələlərdən biridir. Beynəlxalq alğı-satqı müqavilələrində malların keyfiyyətini Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Malların Beynəlxalq Alğı-satqısı haqqında 1980-ci il Konvensiyası tənzimləyir. Digər bir sıra keçmiş SSRİ dövlətlərində olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da həmin müddəalar adıçəkilən Konvensiyadan mənimsənmiş və Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində əks etdirilmişdir. Hazırkı məqalə Vyana Konvensiyası ilə Mülki Məcəllə arasında malların keyfiyyətinin obyektiv uyğunluq prinsipinin müqayisəli təhlilini aparır, Mülki Məcəllənin obyektiv uyğunluğun müəyyən edilməsində mövcud boşluqları və çatışmazlıqları ortaya çıxarır və Azərbaycan qanunvericiliyində dəyişikliklər üçün bir sıra təkliflər irəli sürür.

Abstract

Determination of the quality of goods is one of the central issues in international and national trade, nonetheless one of the most controversial ones. Definition of the quality of products is regulated by the United Nations Convention on the International Sale of Goods from 1980. As many other former USSR states, the Republic of Azerbaijan has also adopted the those provisions from the mentioned Convention and incorporated them to the Civil Code of the Republic of Azerbaijan. This article carries out comparative analysis of Vienna Convention and Civil Code regarding the principles of objective conformity, reveals gaps and shortcomings of the Civil Code and proposes several suggestions on amendments to the Azerbaijani legislation.

Mündəricat

Giriş	69
I. Keyfiyyətin Obyektiv Uyğunluğu Meyarları Hansılardır?	70
II. Malların Adətən İstifadə Olunduğu Məqsədlər	71
III. Xüsusi Məqsədlərin Müəyyən Edilməsi və Bildirilməsi Qaydası.....	73
IV. Xüsusi Halların Müəyyən Edilməsi Zamanı Tərəflərin Məsuliyyəti	76
Nəticə	77

Giriş

Milli və beynəlxalq alğı-satqı müqavilələrinin ayrılmaz və əhəmiyyətli hissələrindən biri qismində malların keyfiyyəti haqqında müddəaların tənzimlənməsi çıxış edir. Bir qayda olaraq, alğı-satqı

* Bakı Dövlət Universiteti LL.B. 2019.

müqaviləsində tərəflər malların keyfiyyəti haqqında olan müddəaları tam olaraq və ya ümumiyyətlə, müəyyən etməirlər. Bu səbəbdən qeyd olunan halın tənzimlənməsi və gələcəkdə yarana biləcək mübahisələrin tənzimlənməsi məqsədilə ümumi qaydalar beynəlxalq səviyyədə konvensiyalarda və milli səviyyədə qanunvericilik aktlarında müəyyən edilir.

Bu sahədə vacib tənzimləmələri həyata keçirən sənədlərdən biri və ən vacibi qismində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Malların Beynəlxalq Alğı-satqısı haqqında 1980-ci il Konvensiyası ("Vyana Konvensiyası") çıxış edir. Vyana Konvensiyası beynəlxalq səviyyədə və fərdi istehlak məqsədi olmadan həyata keçirilən alğı-satqı fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərin tənzimlənməsi məqsədilə tərtib edilmişdir. Vyana Konvensiyasının yanaşmasına uyğun olaraq, malların keyfiyyət uyğunluğu subyektiv və obyektiv uyğunluq olmaqla, iki kateqoriyadan ibarətdir. Subyektiv uyğunluq kateqoriyasına tərəflərin qarşılıqlı razılığı əsasında müəyyən edilən keyfiyyət göstəriciləri aid edilir.¹ Obyektiv uyğunluq isə tərəflər arasında keyfiyyət haqqında müddəaların müəyyən edilmədiyi halda onların tənzimlənməsini həyata keçirir. Malların obyektiv uyğunluğunun müəyyən edilməsinə dair müddəalar Vyana Konvensiyasının 35-ci maddəsi ilə tənzimlənir.

Əşyaların keyfiyyətinin tənzimlənməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra "Mülki Məcəllə") 581-ci maddəsində müəyyən edilmişdir. Hüquqi aktın tərtibi zamanı Vyana Konvensiyasından bariz olaraq istifadə edilmiş, lakin Konvensiyanın yanaşması tam nəzərə alınmadan milli qanunvericiliyə daxil edilmişdir. Bu isə, öz növbəsində mübahisəli məqamların yaranmasına səbəb olur.

Bu məqalədə, deskriptiv olmaqla, əsas məqsəd qismində sıra ilə Vyana Konvensiyası və Mülki Məcəllə çərçivəsində yalnız obyektiv uyğunluq kateqoriyasının elementlərinin nəzərdən keçirilməsi və müvafiq məhkəmə təcrübəsinin araşdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

I. Keyfiyyətin Obyektiv Uyğunluğu Meyarları Hansılardır?

Malların keyfiyyəti ilə bağlı bütün tələblər əksər hallarda müxtəlif səbəblərdən alğı-satqı müqaviləsində əks etdirilmir və bu halda "subyektiv uyğunluq" alətinin əvəzinə "obyektiv uyğunluq" kateqoriyasından istifadə edilir. Vyana Konvensiyasının 35-ci maddəsinin ikinci bəndi "obyektiv uyğunluq" kateqoriyasının əsaslarını müəyyən edir. Həmin bəndə uyğun olaraq, müqavilədə malların keyfiyyətini tənzimləyən müddəalar nəzərdə tutulmadığı halda alğı-satqı müqaviləsi çərçivəsində təchiz edilən malların keyfiyyəti dörd hal üzrə təftiş edilir:²

- Eyni təsvirə sahib malların adətən istifadə edildiyi məqsədlərə uyğun olması;

¹ Peter Schlechtriem, Petra Butler, UN Law on International Sales. The UN Convention on the International Sales of Goods, 113, para. 133 (2009).

² CISG, art. 35.2(a-d).

- Müqavilənin bağlanması zamanı satıcıya birbaşa və ya dolaylı olaraq bildirilmiş malın istifadə olunacağı xüsusi məqsədlər üçün uyğunluğu;
- Malın satıcının alıcıya nümayiş etdiyi nümunə və ya təsvirə uyğun olması;
- Malların qorunması məqsədilə belə mallar üçün adətən nəzərdə tutulan qaydada qablaşdırılması.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi cüzi fərqlər olmasına baxmayaraq, Vyana Konvensiyasından ilhamlanaraq bənzər yanaşmadan istifadə edib. Alğı-satqı müqaviləsinin predmeti olan malların “obyektiv uyğunluğu” Mülki Məcəllənin 581.2 və 581.3-cü maddələrində təsbit edilmişdir. Mülki Məcəllə obyektiv uyğunluğu a) malların adətən istifadə edildiyi məqsədlərə uyğunluq; b) satıcıya bildirilmiş məqsədlər üçün uyğunluq; c) satılan əşyanın təqdim edilmiş nümunə və ya təsvirə uyğunluq olmaqla üç kateqoriyaya bölür. Qeyd edilən hallara ardıcılıqla nəzər yetirmək lazımdır. Mülki Məcəllədə nisbətən fərqli yanaşmanın irəli sürülməsi malların qablaşdırılması ilə bağlıdır. Məqalədə ilk iki kateqoriya nəzərdən keçiriləcək.

II. Malların Adətən İstifadə Olunduğu Məqsədlər

Həm Vyana Konvensiyasında, həm də Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulan ilk obyektiv uyğunluq tələbi kimi “adətən istifadə edilən məqsədlər” üzrə uyğunluq çıxış edir. Vyana Konvensiyası və Mülki Məcəllənin mətni hazırkı halda tamamilə eynilik təşkil edir. Sənədlərin tərtib edilmə müddətlərini nəzərə alsaq, ehtimal etmək olar ki, Mülki Məcəllənin qeyd olunan maddələrinin tərtib edilməsi zamanı əsas mənbə qismində Vyana Konvensiyası çıxış edib və bu səbəbdən “adətən istifadə edilən məqsədlər” anlayışına aydınlıq gətirilməsi Vyana Konvensiyasının konteksti çərçivəsində həyata keçiriləcəkdir.

35-ci maddənin (2)(a) bəndinə uyğun olaraq, satıcı alıcıya adətən istifadə edildiyi məqsədlər üçün uyğun olan malları vermək öhdəliyi daşıyır. Qeyd edilən maddənin razılaşdırılması mərhələsində müxtəlif dövlətlər “adətən istifadə edilən məqsədlər” əvəzinə ümumi hüquq sistemli dövlətlərdə olan “ticarilik” (“merchantability”)³, kontinental hüquq sistemi ölkələri üçün xas olan “orta keyfiyyət”, hətta “yenidən satıla bilmə”⁴ ifadələrindən istifadə edilməsini təklif etmişdir.⁵ Vyana Konvensiyasında qeyd edilən “adətən istifadə edilən məqsədlər” anlayışına Niderland Arbitraj İnstitutu tərəfindən təklif edilən ifadələri hərtərəfli əhatə edən təfsir verilir.⁶ Həmin anlayışın istifadə edilməsini təfsir edən zaman Niderland Arbitraj İnstitutu Vyana Konvensiyasının tərtib edilməsi mərhələsində olan hazırlıq işlərinə (travaux préparatoires) istinad edir və müəyyən edir ki, həm “ticarilik”, həm də “orta

³ Djahongir Saidov, Article 35 of the CISG: Reflecting on the Present and Thinking about the Future, 58 Vill. L. Rev. 529, 535 (2013).

⁴ CLOUT işi, No.774, Almaniya Federal Məhkəməsi (2 mart 2005), burada bax: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/050302g1.html> (Son baxış tarixi: 23 Aprel 2019-cu il).

⁵ Schlechtriem, Butler, yuxarıda istinad 1, 116, para. 137a.

⁶ Niderland Arbitraj İnstitutu (15 oktyabr 2002), burada bax: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/021015n1.html#599> (Son baxış tarixi: 22 Aprel 2019-cu il).

keyfiyyət” anlayışları maddənin məna yükünü tam ifadə etmir.⁷ Belə ki, qeyd edilən hər iki konsepsiya beynəlxalq hüquqda deyil, daha çox milli hüquq sistemlərində qəbul edilmiş yanaşmalardır və bu səbəbdən Niderland Arbitraj İnstitutu Vyana Konvensiyasının təfsir edilməsi zamanı adıçəkilən konsepsiyalardan hər hansı birinin tətbiq edilməsinin məqsədəuyğun olmadığını qeyd etmişdir.⁸ Bunun əvəzində isə, İnstitut “ağlabatan” keyfiyyət anlayışını irəli sürür.⁹ Vyana Konvensiyasında keyfiyyətə anlayış verilərkən müddəanın tam dəqiq olaraq qeyd edilməməsi tərtibatçılarının tərəfindən Konvensiyanın tətbiqi zamanı çevikliyin yaradılması üçün atılmış bir addım olaraq qiymətləndirilir.¹⁰

Malların adətən istifadə edildiyi məqsədlərin müəyyən edilməsi malların özünün təbiətindən asılı olaraq dəyişir. Konvensiyasının 35(2)(a) maddəsi satıcının alıcıya verdiyi malların mükəmməl və ya tam qüsursuz olmasını nəzərdə tutmur.¹¹ Qeyd edilən qayda Almaniyanın Koburq Əyalət Məhkəməsinin qərarında da əks olunmuşdur tapmışdır. Belə ki, məhkəmənin təfsirinə əsasən, alğı-satqı müqaviləsi çərçivəsində satıcının alıcıya təhvil verdiyi, ümumi olaraq yetişməyə uyğun olan bitkilərin alıcının yerləşdiyi yerin iqliminə uyğun olmayıb məhv olması Vyana Konvensiyasının 35(2)(a) maddəsinin tələblərinə zidd deyil və nəticə olaraq alğı-satqı müqaviləsinin pozulmasına səbəb ola bilməz.¹²

AR MM-in 581.2-ci maddəsinin birinci cümləsində qeyd edilən hal Vyana Konvensiyasının 35(2)(a) maddəsi ilə eynilik təşkil edir. Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin təcrübəsində 581.2-ci maddənin tətbiqinə dair bir neçə müxtəlif yanaşmaya rast gəlmək olar. Buna nümunə kimi Ali Məhkəmənin 19 mart 2014-cü il tarixli qərarını göstərmək olar.¹³ Belə ki, həmin işdə malın keyfiyyəti haqqında müddəalar alğı-satqı müqaviləsində tam müəyyən edilməmiş, həmçinin həmin müqavilə çərçivəsində təqdim olunan və müqavilənin predmetini təşkil edən nəqliyyat vasitəsinin təyinatı üzrə istifadəsinə uyğun olmayan halda verilməsi faktı təsbit edilmişdir.¹⁴ Lakin Ali Məhkəmə Şəki Apelyasiya Məhkəməsinin qərarını qüvvədə saxlamış və nəqliyyat vasitəsinin təyinatı üzrə istifadəsinə məhdudiyət yaradan qüsurların olmasına baxmayaraq, bu halı AR MM-in 581.2-ci maddəsi ilə ziddiyyət təşkil etmədiyini müəyyən etmişdir.¹⁵

Ali Məhkəmə 15 noyabr 2018-ci il tarixli qərarında isə, yuxarıda qeyd olunan məhkəmə işində fərqli yanaşma sərgiləyir.¹⁶ Həmin qərarla əvvəlki təcrübə

⁷ Yenə orada.

⁸ Yenə orada.

⁹ Schlechtriem, Butler, yuxarıda istinad 1, 116, para. 137a, Niderland Arbitraj İnstitutu (15 Oct 2002) CISG-online 780 paras 71, 108. Netherlands.

¹⁰ Netherlands Arbitration Institute (15 Oct 2002) CISG-online 780 paras 114. Netherlands.

¹¹ CISG Digest 2016, 141, para. 8.

¹² Yenə orada, burada bax: (<http://cisgw3.law.pace.edu/cases/061212g1.html>) (Son baxış tarixi: 26 Aprel 2019-cu il)

¹³ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi, İş № 2(102)-923/2014.

¹⁴ Yenə orada.

¹⁵ Yenə orada.

¹⁶ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi, İş № 2(102)-6746/18.

daha da təkmilləşdirilir. Lizinq münasibətləri çərçivəsində olan alqı-satqı müqaviləsinə analogiya üzrə malların keyfiyyətini tənzimləyən 581-ci maddənin müddəalarını tətbiq edir. Qeyd olunan məhkəmə işi çərçivəsində lizinq verənin lizinq alana təhvil verdiyi kombaynın mühərriki öncədən traktor mühərriki ilə əvəz edilmişdir, lakin məhkəmə bu iki nəqliyyat vasitəsinin mühərrikin eyni funksiya və göstəricilərə sahib olması, nəticə olaraq işə fəaliyyətində heç bir fərq yaratmamasına baxmayaraq, mühərrikin əvəz edilməsini 581.2-ci maddənin tələblərinin pozulması qismində qəet etmişdir.

AR MM-in 581.2-ci maddəsinin Vyana Konvensiyasının 35(2)(a) maddəsi ilə eyni olmasına baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin təcrübəsi ilə digər xarici ölkələrin təcrübəsi arasında maddənin tətbiq edilməsi ilə bağlı müəyyən fərqlər müşahidə olunur.

III. Xüsusi Məqsədlərin Müəyyən Edilməsi Və Bildirilməsi Qaydası

Alqı-satqı müqaviləsi bağlanan zaman malların alıcı tərəfindən hansı məqsədlər üçün istifadə ediləcəyi birbaşa və ya dolayı yol ilə satıcıya məlumdursa və alıcı satıcının bacarığından və qərar verməsindən əmindirsə və ya əmin olması ağlabatandırsa, bu zaman Vyana Konvensiyasının 35(2)(a) maddəsinin tətbiqi istisna edilir.¹⁷ Bu məqamda Vyana Konvensiyası ilə AR MM arasında müəyyən fərqliliklər müşahidə olunur. AR MM-in 581.2-ci maddəsinin ikinci cümləsinə əsasən, alıcı əvvəlcədən satıcıya konkret istifadə məqsədləri haqqında məlumat verdiyi halda satıcı alıcıya həmin konkret məqsəd üçün uyğun olan əşya vermək öhdəliyi daşıyır. Vyana Konvensiyasından fərqlənən cəhət ondan ibarətdir ki, adiçəkilən sənəddə bu qaydanın daxilində satıcının xeyrinə olan istisna müəyyən edilmişdir. İstisna ondan ibarətdir ki, satıcı tərəfindən alıcıya verilmiş mal konkret məqsədlərə uyğun olmamasına baxmayaraq, alqı-satqı müqaviləsinin keyfiyyəti haqqında müddəaları o zaman pozulmuş hesab edilmir ki, alıcı tərəfindən satıcının bilik və qərar vermə qabiliyyətindən əmin olunmamışdır və ya əmin olunması ağlabatan olmazdı.¹⁸ Vyana Konvensiyasının 35(2)(b) maddəsində nəzərdə tutulan “xüsusi məqsədlər” dedikdə mallara münasibətdə irəli sürülən məcburi dövlət tənzimləmələri (standartlar) və ya həmin malların adətən istifadə məqsədlərindən müəyyən dərəcədə fərqlənən məqsədlər nəzərdə tutulur.¹⁹ Alıcının malları istifadə edəcəyi xüsusi məqsədlərə nümunə qismində daha öncə qeyd edilən Almaniya Koburq Əyalət Məhkəməsinin təcrübəsində olduğu kimi xüsusi iqlimdə yetişdirilmək üçün alınan bitkiləri göstərmək olar.

Vyana Konvensiyasının qeyd olunan maddəsinin araşdırılması nəticəsində bir neçə diqqət edilməli məqam ortaya çıxır. İlk olaraq, bu “xüsusi məqsədin” satıcıya hansı formada çatdırılması məsələsi nəzərə çarpır. Daha sonra məcburi

¹⁷ Saidov, yuxarıda istinad 3, 531.

¹⁸ Schlechtriem, Butler, yuxarıda istinad 1, 119, para. 140.

¹⁹ Yenə orada, 117, para. 138, Schlechtriem, Schwenger, Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG), mad. 35, para.18.

dövlət standartlarını da özündə əhatə edən bu müddəanın tətbiq ediləcəyi halda satıcının yoxsa alıcının ölkəsinin standartlarının olması məsələsi və “Ümumiyyətlə, standartların müəyyən edilməsində hansı qaydalar istifadə edilməlidir?” sualı ortaya çıxır. Son olaraq isə, obyektiv uyğunluğun bu halında satıcının məsuliyyətini məhdudlaşdıran hallar və onların milli və beynəlxalq təcrübədə təfsir edilməsi qaydası dəqiqləşdirilməlidir. Qeyd edilən məsələlərə sıra ilə daha ətraflı nəzər yetiriləcək.

Xüsusi məqsədin dəqiq bildirilməsinin forması müəyyən edilməmişdir, lakin əsas yanaşma ondan ibarətdir ki, xüsusi məqsəd, geniş təfsir olunaraq, həm müqavilə çərçivəsində yazılı olaraq təsbit edilə bilər, həm də satıcıya şifahi olaraq²⁰ alqı-satqı müqaviləsinin bağlandığı an bildirilə bilər.²¹

Qeyd edilən maddənin ən çox müzakirə edilən hissəsi bu qaydanın məcburi dövlət standartları və ya tənzimləmələrinin olduğu halda necə tətbiq edilməsidir. Standartlar deyərkən burada, əsasən, alıcının ölkəsində olan məcburi dövlət standartları nəzərdə tutulur. Tərəflər müqavilə azadlığı çərçivəsində hansı standartın tətbiq ediləcəyini razılaşdırmaq səlahiyyətinə malikdirlər.²² Standartların və ya tənzimləmələrin tətbiq edilməsi zamanı, bir qayda olaraq, satıcıdan alıcının ölkəsində olan standartları bilməsi tələb olunmur.²³ Bu səbəbdən malların beynəlxalq alqı-satqısı zamanı malların alıcının ölkəsinə idxal olunacağı zaman alıcı tərəfindən satıcıya standartlar barədə məlumat verildiyi hal istisna olmaqla, ilk olaraq satıcının ölkəsində olan standartlara uyğunluğu tələb olunacaq.²⁴

Vyana Konvensiyası çərçivəsində dövlət standartlarının alqı-satqı münasibətlərinə tətbiq edilməsi ilə bağlı ümumi qəbul olunmuş yanaşma mövcud deyil. Buna baxmayaraq, əsasən, “Mussels” məhkəmə işində təsbit edilmiş qaydadan istifadə olunur (**New Zealand Mussels case**).²⁵ Qeyd olunan məhkəmə işində İsveçrəli satıcının Almaniyalı alıcıya satdığı midyalar Almaniyaya səhiyyə orqanlarının kadmium maddəsinin səviyyəsi haqqında tənzimləmələrinə uyğun olmamışdır. Məhkəmə işində Almaniya Ali Federal Məhkəməsi satıcının məsuliyyətinin olmamasını qeyd etmiş və dövlət standartlarına riayət edilməməsinə görə məsuliyyətin olması üçün üç əsasın mövcud olmasını qeyd etmişdir:

1. Tənzimləmələr satıcının ölkəsində olan tənzimləmələr ilə eynilik təşkil etməlidir;
2. Alıcı məcburi tənzimləmələri satıcının diqqətinə xüsusilə çatdırmalıdır;

²⁰ Yenə orada, mad. 35, para. 20, 21.

²¹ Villy De Luca, *The Conformity of the Goods to the Contract in International Sales*, 27 Pace Int'l L. Rev. 163, 214 (2015).

²² Schlechtriem, Butler, yuxarıda istinad 1, 117, para. 139.

²³ Avstriya Ali Məhkəməsi, (25 yanvar 2006), burada bax:

<http://cisgw3.law.pace.edu/cases/060125a3.html> (Son baxış tarixi: 01 May 2019-cu il)

²⁴ UNCITRAL Digest of Case Law on the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, 143 (2016).

²⁵ Almaniya Ali Federal Məhkəməsi, (8 mart 1995), burada bax:

<http://cisgw3.law.pace.edu/cases/950308g3.html> (Son baxış tarixi: 01 May 2019-cu il)

3. Satıcının həmin tənzimləmələri bilmək üçün xüsusi əsasları mövcud olmalıdır. Məsələn, alıcının ölkəsində satıcının filialı mövcuddur, alıcı ilə satıcı arasında uzunmüddətli işgüzar münasibətlər var və s.²⁶

Bəs Mülki Məcəllədə dövlət standartları ilə bağlı məsələ necə tənzimlənib? Mülki Məcəllənin 581.2-ci maddəsinin ikinci cümləsi satıcının məsuliyyəti ilə bağlı hal istisna olmaqla, Vyana Konvensiyasının 35(2)(b) maddəsilə eynilik təşkil edir. Mətnlər eyni olduğundan təfsir zamanı Vyana Konvensiyası çərçivəsində edilən təfsir Mülki Məcəlləyə də şamil oluna bilər. Bu halda Mülki Məcəllənin həmin maddəsi də həm alıcının alqı-satqı müqaviləsinin predmeti olan malı xüsusi məqsədlər üçün istifadə etməsini, həm də dövlət standartlarını özündə ehtiva edir. Eyni zamanda Məcəllənin 581.4-cü maddəsi də alqı-satqı müqaviləsinin bağlanması zamanı sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan satıcının üzərinə malların mövcud məcburi tələblərə və dövlət standartlarına cavab verməsinin təmin edilməsi öhdəliyini qoyur. Bu isə, Mülki Məcəllənin iki maddəsi arasında müəyyən təkrarlanma və məhdudlaşma yaranır.

Burada Vyana Konvensiyası ilə Mülki Məcəllənin tətbiq dairəsindən söz açmaq zəruridir. Belə ki, Vyana Konvensiyasının 2-ci maddəsinə əsasən, Vyana Konvensiyasının təsir dairəsinə, bir qayda olaraq, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlər aiddir, yəni satıcının bildiyi və bilməli olduğu hallar istisna olmaqla, alıcının malları şəxsi istehlak məqsədləri ilə əldə etmək üçün bağladığı alqı-satqı müqavilələri buraya aid deyildir.²⁷ Mülki Məcəllə isə, alqı-satqı müqavilələrinə münasibətdə şəxsi istifadə və ya sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər arasında heç bir fərq qoymadan Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən bütün hüquqi və fiziki şəxslərə şamil edilir.²⁸ Bu hal məcburi dövlət tənzimləmələri, standartların tətbiq edilməsi zamanı müəyyən fərqliliyə səbəb olur.

Sənədlərin təsir dairələrinə nəzər yetirildiyi zaman Vyana Konvensiyasının həmin bəndinin dövlət standartlarının peşəkar alqı-satqı fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərə şamil ediləcək formada təfsir edilməsi başa düşülür. Lakin Mülki Məcəllənin Vyana Konvensiyasından həmin bəndi öz təsir dairəsini nəzərə alaraq fərqləndirmə aparmadan qeyd etməsi və bundan əlavə 581.4-cü maddədə yenidən və daha məhdud formada təkrarlanması bir neçə sualın yaranmasına səbəb olur.

Birinci məqam “məcburi tələblər” ifadəsi ilə bağlıdır. Belə ki, əgər beynəlxalq alqı-satqı müqaviləsinin bağlanması zamanı tərəflər tətbiq edilən normativ akt kimi Vyana Konvensiyasını istisna edərək Mülki Məcəlləni tətbiq edilən normativ akt kimi müəyyən edərsə, malın cavab verməli olduğu məcburi tələblərin hansı ölkənin məcburi tələbləri olması sualı açıq qalır. Maddəyə yanaşmanı müəyyən etmək məqsədilə Ali Məhkəmənin 581.4-cü maddənin istifadəsini əhatə edən qərarına nəzər yetirmək olar. Ali Məhkəmənin təcrübəsində məcburi tələblərin tətbiq edilməsi ilə nəqliyyat vasitələrinin alqı-

²⁶ Saidov, yuxarıda istinad 3, 543, Non Kham Mai, Non-conformity of Goods and Limitation Clause under CISG, UCC and UK law, 230.

²⁷ CISG, mad. 2(a).

²⁸ AR MM, maddə 9.1.

satqısı müqaviləsi ilə bağlı mübahisələrin həll edilməsində qarşılaşmaq olar.²⁹ Bu işdə 581.4-cü maddədə nəzərdə tutulan məcburi tələbləri Ali Məhkəmə köhnə nəqliyyat vasitəsinin satışı ilə məşğul olan satıcıya münasibətdə tətbiq edir. Belə ki, alıcının iddiasına görə satıcı ona aşağı keyfiyyətli nəqliyyat vasitəsi satmışdır. Nəqliyyat vasitəsinin nasazlıqlarını ehtiva edən zərər aktına əsasən, Ali Məhkəmə sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən şəxslərə münasibətdə müəyyən edilən məcburi tələblərin pozulmasını qət etmişdir.

Mülki Məcəllənin 581.4-cü maddəsinin yaratdığı digər bir maraqlı məqam onun 581.2-ci maddə ilə münasibətidir. 581.2-ci maddədə nəzərdə tutulan xüsusi məqsədlər dövlət standartları və tənzimləmələrini özündə ehtiva etdiyindən 581.4-cü maddənin birinci cümləsinə heç bir ehtiyac qalmır. Çünki, 581.4-cü maddə məcbur tələblərə riayət edilməsi qaydasını yalnız sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərə şamil edir, 581.2-ci maddə isə, bu qaydanı məhdudlaşdırma tətbiq etmədən bütün şəxslərə tətbiq edir. Maraqlısı odur ki, Ali Məhkəmə öz təcrübəsində hər iki bəndi məcmu halında tətbiq edir. Qərarlarda maddələrin necə və niyə tətbiq edilməsi göstərilmədiyindən məhkəmənin yanaşmasını başa düşmək müəyyən dərəcədə çətinlik yaradır. Bu səbəbdən lüzumsuz təkrarlanmanın aradan qaldırılması məqsədilə məhkəmələr müvafiq maddələrin tətbiq edilməsi sahəsində ümumi təcrübəni formalaşdırma bilər, yaxud 581-ci maddədə dəyişiklik edilərək dördüncü bəndin birinci cümləsi ləğv edilə bilər.

Vyana Konvensiyasında olduğu kimi, Mülki Məcəllədə də tərəflər arasında standartların razılaşdırılması imkanı nəzərdə tutulmuşdur.³⁰ Qarşılıqlı razılıq əsasında mövcud standartlardan daha yüksək standartlar tətbiq oluna bilər.

IV. Xüsusi Halların Müəyyən Edilməsi Zamanı Tərəflərin Məsuliyyəti

Vyana Konvensiyasında nəzərdə tutulan digər bir vacib məqam malların xüsusi məqsədlər üçün alqı-satqısı həyata keçirildiyi zaman məsuliyyətin satıcıya keçməsi qaydası və onun məhdudlaşdırıldığı hallardır.

Bir qayda olaraq, satıcı alıcı tərəfindən ona malların istifadə ediləcəyi bir və ya bir neçə xüsusi məqsədi əvvəldən bəyan etdiyi halda, satıcı həmin xüsusi məqsədlərə uyğun olan əşya vermək öhdəliyi daşıyır. Satıcı xüsusi məqsədlər üçün nəzərdə tutulan əşyaların alqı-satqısı zamanı öz məsuliyyətini məhdudlaşdırmaq istədiyi halda öncədən alıcıya etiraz etməlidir.³¹ 35(2)(b) maddəsinin son hissəsinə əsasən, satıcının məsuliyyətini məhdudlaşdıran müddəalarını təfsiri qaydası müəyyən tələblərə cavab verməlidir. Belə ki, həmin maddədə satıcının məsuliyyətinin məhdudlaşdıran iki hal mövcuddur:

1. Alıcı satıcının bilik və qərar vermə qabiliyyətindən əmin deyildirsə;
2. Alıcının satıcının bilik və qərar vermə qabiliyyətindən əmin olması ağlabatan deyildirsə.

²⁹ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə, İş № 2(102)- 874/11 (01 aprel 2011).

³⁰ Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi, maddə 581.4.

³¹ Schlechtriem, Schwenger, yuxarıda istinad 19, mad. 35, para. 21.

Alğı-satqı müqaviləsinin bağlanması zamanı satıcının məsuliyyətinin yaranmasının əsaslarından biri satıcının onun bilik və qabiliyyətinə əmin olmasıdır. Satıcının biliklərinə əminlik yalnız onun həmin malların satılması sahəsində mütəxəssis və ya ekspert olduğu halda ola bilər. Satıcının məsuliyyəti, həmçinin, alıcının həmin malın keyfiyyəti haqqında biliyindən də asılıdır. Alıcı o zaman satıcının həmin malın satılmasında olan bilik və qabiliyyətinə əmin ola bilər ki, o, satıcıdan daha az təcrübəyə malikdir, satıcı həmin malın istehsalçısı və ya digər formada ixtisaslaşmış istehsalını həyata keçirir,³² yaxud malların seçilməsində alıcı özü iştirak edir.³³ Qeyd edilən hallar mövcud olmadıqda alıcının satıcının bacarıq və qərar vermə qabiliyyətinə əmin olması satıcının obyektiv tələblərə uyğun olmayan əşya verməsinə görə məsuliyyəti özündə ehtiva edə bilməz.

Mülki Məcəllədə 581.2-ci bəndin birinci hissəsi Vyana Konvensiyası ilə eynilik təşkil etsə də, satıcının məsuliyyətini məhdudlaşdıran hallar nəzərdə tutulmur. Lakin, yuxarıda qeyd edilən nümunələrdə görüldüyü kimi, alıcı satıcıya nisbətən həmin malların keyfiyyəti ilə bağlı daha yüksək təcrübəyə sahib olduğu halda malların keyfiyyət tələblərinin pozulmasını nəzərdə tutaraq satıcının məsuliyyətinə istinad edə bilməz. Bunun nəticəsində isə satıcı alıcıya nisbətən daha əlverişsiz vəziyyətə düşür. Bu səbəbdən tərəflərin alğı-satqı müqaviləsi zamanı hüquq və öhdəliklərini balanslaşdırmaq məqsədilə həmin hissənin Mülki Məcəllənin 581.4-cü maddəsinə əlavə edilməsi məqsədəuyğundur.

Nəticə

Göründüyü kimi, getdikcə artan milli və beynəlxalq xarakterli mülki dövriyyə mülki münasibətlərin ən fundamental hissələrindən birini təşkil edən alğı-satqı münasibətlərini tənzimləyən normaları yenidən nəzərdə keçirməyi zəruri edir.

Mülki Məcəllənin alğı-satqı münasibətlərini tənzimləyən müddəalarının aydın şəkildə Vyana Konvensiyasının əsasında tərtib edilməsinə baxmayaraq, həmin aktın təsir dairəsi, tərtib edilməsi məqsədi və digər vacib məqamlar nəzərə alınmamışdır. Belə ki, keyfiyyət haqqında müddəaların böyük hissəsinin Vyana Konvensiyasından götürülməsinə baxmayaraq, keyfiyyət anlayışının tərkib hissəsi olduğu uyğunluq kateqoriyası milli qanunvericiliyə tam daxil edilməmiş, bir neçə anlayışın tam mənası nəzərə alınmamış, nəticə olaraq, təkrarçılıq və ziddiyyətli məqamlar ortaya çıxmışdır. Bu isə, öz növbəsində milli qanunvericiliyin yanaşmasının tam aydın olmamasına səbəb olur.

Digər bir vacib məqam olan tərəflərin məsuliyyətinin müəyyən edilməsi hissəsində Mülki Məcəllə birtərəfli alıcının lehinə yanaşma qəbul edərək satıcının cavabdeh olduğu qüsurların dairəsini xeyli genişləndirir.

³² Yenə orada, mad. 35, para. 23; Schlechtriem Uniform Sale Law, 68, burada bax: <https://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/slechtriem.html#a48> (Son baxış tarixi: 09 May 2019-cu il); Schlechtriem, Butler, yuxarıda istinad 1, para. 140.

³³ Schlechtriem, Schwenger, yuxarıda istinad 19, mad. 35, para. 23.

Məqalənin ayrı-ayrı hissələrində qeyd olunan məqamları ümumiləşdirsək, aşağıdakı dəyişikliklərin edilməsi məqsədəuyğundur:

1. Malların keyfiyyəti haqqında müddəaların tərkibi elementləri nəzərdən keçirilərək subyektiv və obyektiv uyğunluq kateqoriyalarının müəyyən edilməsini təsbit edən normalar yenidən tərtib edilməlidir.

2. Alğı-satqı müqaviləsində tərəflər arasında olan bərabərliyin bərpa edilməsi məqsədilə tərəflərin məsuliyyətini tənzimləyən normalar yenidən nəzərdən keçirilməlidir.